

Demokratin återföds genom kriser och kamp

Timo Miettinen, *Demokratian aika*, Teos 2024, 272 s.

Förra årets kanske viktigaste finskspråkiga faktabok var docent Timo Miettinen's verk *Demokratian aika*, som på ett kusligt sätt blir alltmer aktuell dag för dag. Den i medierna ofta och utmärkt argumenterande forskaren beledsagar sin läsare genom demokratins brokiga idéhistoria och påminner regelbundet om att dess framtid är allt annat än säker.

Först en konsumentupplysning: den som jagar efter snabba svar och snärtiga one-liners ska inte läsa boken. Miettinen tar ansats ända från antikens politiska kulturer och vaskar ur dessa avlagringar fram bland annat Aristoteles' cykliska syn på hur politiska regimer avlöser varandra. Envälden ersätts av aristokratiska klickstyren som i sin tur utmynnar i folkvälden, vars kaotiska motsättningar igen med tiden röjer vägen för nya tyranner.

Fram till franska revolutionen ansåg tongivande politiska tänkare i Europa att ett renodlat folkvälde var ett alldeles för arkaiskt och kaotiskt styrelsesätt. Folket styrs av sina materiella begär vilket gör att demokratiska beslutprocesser förr eller senare urartar i majoritetens despotism. Under upplysningstiden framkastades därför olika idéer om hur den bångstyriga folkviljan kunde tämjas.

Montesquieus kända förslag gick ut på att skapa en maktfördelning mellan samhällets olika institutioner som uppvägde och bevakade varandra. Kungen skulle enligt denna modell utöva sin makt på basen av gällande lagstiftning, parlamentariska debatter och en stabil administration. En tydlig förebild var här den maktfördelning som skapats i England efter den "ärorika revolutionen" 1688.

Montesquieu kom dock också fram till att varje nation hade sin egen karaktär, som dikterades inte enbart av dess politiska värderingar utan också av dess geografi och klimatförhållande. Enligt honom fanns det således inte en statsform eller maktstruktur som var lämplig för alla nationer, vilket är något som tänkare som tror på existensen av universella och allmängiltiga moralvärden har svårt att acceptera.

Montesquieus maktfördelningslära lade grunden för den konstitution med vilken Förenta staterna uppstod 1776 som i dessa dagar vi ser vittra sönder och kan få drastiska följder även för de övriga västerländska rättsstaterna och deras parlamentariska demokratier.

Franska revolutionens banerförare tog självfallet också starka intryck av Montesquieu och andra upplysningsfilosofiers idéer, vars bärande tanke var att statsskick och styrelseformer ingalunda var förutbestämda. Och ur denna insikt växte under 1800-talet fram en hel flora av nya visioner om hur ett demokratiskt styrt samhälle skulle fungera.

Miettinen's redogörelser för dessa samhällsdebatter är så omständliga att två tredjedelar av boken berör tiden före första världskriget. Och som den borne idéhistorikern är han inte heller särskilt intresserad av hur de politiska idéernas genomslagskraft har varit avhängig av samtidens ekonomiska, sociala och teknologiska förhållanden.

Detta tunnelperspektiv är legio också bland statsvetare och nationalekonomer. Amerikanerna Acemoğlu, Johnson och Robinson fick förra året Nobelpris i ekonomi för sina undersökningar om hur länder med stabila, lagliga och inkluderande institutioner på långsikt har den bästa tillväxten och är de uthålligaste demokratierna.

Trions iakttagelser är i och för sig korrekta, men beaktar inte alls Montesquieus enkla insikt om att vissa länders positiva samhällsutveckling i hög grad kan förklaras av deras naturtillgångar, geografiska position och därav följande fördelaktig uppkoppling till världsmarknaden.

Den ekonomisk tillväxten har gett utrymme för gemensamma regler och möjliggjort inkomstöverföringar som dämpar samhälleliga motsättningar. Men när de strukturella fördelarna av någon orsak går förlorade, börjar också den samhälleliga stabiliteten krackelera.

Miettinen's mest tankeväckande analys är hans jämförelse mellan de tre konkurrerande tolkningar av historiens och den demokratiska styrelseformens riktning, som har svept över världen sedan kalla krigets slut i början av 1990-talet.

Många tolkade Sovjetimperiets sönderfall som det slutgiltiga beviset på att det finns en röd tråd i mänsklighetens historia. Förr eller senare skulle världens alla länder omvandlas till liberala demokratier, även Kina.

I realiteten har utvecklingen gått i motsatt riktning. Det digitala genombrottet har inte accelererat enbart kapitalets fria rörlighet och världsekonomin's tillväxt utan också inkomstklyftorna. Konsekvensen har varit en våg av populistiska rörelser i de västliga demokratierna, som beskyller sina etablerade samhällseliter för att ha svikit sitt folk och sin nation.

Miettinen påpekar att denna form av populism inte i sig är antidemokratisk, eftersom den ju bottnar i tanken om att folket är den politiska maktens källa. Populisterna Trump och Orban är därför varma anhängare av digitala enkäter och sociala medier med hjälp av vilka objektiv kunskap kan enkelt kringgåas med svartvita nostalgitrippar om att allting var bättre förr.

Allra längst i denna cyniska historiepolitik går ändå de i världen just nu växande antalet autokratier. Både för Ryssland och Kina är manipulation av historisk fakta ett effektivt sätt beskriva sig själv som offer för västerländsk stormaktspolitik, förneka sina egna brott mot mänskligheten och berättiga nya anfallskrig.

Som Timo Miettinen regelbundet påpekar går det således inte att diskutera demokratins framtid utan att ta ställning till hur man ser på dess historia. För liberalerna framstår historien alltjämt som ett upplysningsprojekt i vilket den representativa demokratin har sin givna plats. I populisternas och autokraternas ögon har historien däremot varit kantade av lömska oförrätter och förnedringar, som kräver andra åtgärder än tålmodiga kompromisser och kulturell tolerans.

Henrik Meinander, HBL 14.4.2025